

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE MOĞOLİSTAN

Nuray TERZİ¹

Altankhuyag SUREN²

Özet: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere ekonomik kalkınmaları için büyük fırsatlar sunmaktadır. Beşeri sermaye oluşumuna katkı sağlayan ve teknoloji transferini artıran doğrudan yabancı sermaye yatırımları, aynı zamanda yerli yatırımı teşvik ederek küresel pazarlara erişimi kolaylaştırmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Moğolistan ekonomisinde de önemli bir role sahiptir. Diğer pek çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Moğolistan'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimini incelemektir.

Anahtar kelimeler: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme, Moğolistan ekonomisi

JEL kodu: F2,F4, O5

FOREING DIRECT INVESTMENT AND MONGOLIA

Abstract: Foreign direct investment offers great opportunities to developing economies for economic development. Foreign direct investments not only contribute to the human capital formation and enhance technology transfer, but also they facilitate access to the global markets by encouraging the domestic investment. FDI have also an important role for Mongolia economy. As many developing economies, to attract foreign direct investment is the part of national development strategy in Mongolia. The aim of this study is to analyze the development of FDI on Mongolia economy.

Keywords: Foreign direct investment, economic growth, Mongolia's economy

1. Giriş

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) gelişen ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmakta ve önemli fırsatlar sunmaktadır. Gelişen ülkeler, çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ileri teknolojilerinden yararlanarak önemli ölçüde verimlilik artışı sağlayabilmekte ve böylece ihracatın artması sağlayarak, gelecek dönemlerde ekonomik büyümeyi sürekli kılabilirlerdir (Arıkan, 2006: 1).

DYSY, Moğolistan ekonomisinde önemli bir role sahiptir. 1990'lı yılların başına kadar merkezi planlama ile yönetilen Moğolistan ekonomisi, bu yıldan itibaren özelleştirme, para reformu, fiyat ve ücret politikaları ile hızlı serbesleştirme dönemine girmiştir. 1991

¹ Doç.Dr. Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, nurayterzi@marmara.edu.tr

² Öğrenci, Marmara Üniversitesi, SBE, Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi YL, aagii_012688@yahoo.com

yılında çıkartılan Yabancı Yatırım Kanunu ve özelleştirme ülkeye gelen yabancı doğrudan sermaye yatırımlarının artmasını sağlamış ve ülke ekonomisinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

1996-1999 döneminde ortalama % 3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 2000’li yıllarda daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. 2004-2008 döneminde ortalama % 9 oranında büyümüştür. 2009 yılında küresel finansal krizden etkilenerek %1,3 oranında daralan Moğolistan, 2011 yılında %17,5 ile yüksek bir büyüme oranını yakalamıştır. Bu büyüme performansını daha sonraki yıllarda da devam ettirmiş, 2012 yılında %12.4 ve 2013 yılında da %11.7 gibi yüksek bir oranda büyümüştür (Asian Development Bank, 2014,146). Ekonominin gösterdiği bu performans daha çok madencilik ve hizmetler sektöründen kaynaklanmış, özellikle dünya piyasalarındaki bakır fiyatlarının artışı ve madencilik sektörüne giren DYSY ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

Pekçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan’ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası olmuştur. Bu amaçla, ulusal seviyede doğrudan yabancı yatırımları artırmak için yabancı firmalara özel teşvikler verilmiş ve aktif bir DYSY stratejisi uygulanmıştır. Bu stratejilerin sonucu olarak, 1990’lı yılların başında 4 milyon doları geçmeyen DYSY miktarı, 2000’li yılların sonunda 500 milyon doları aşmış ve 2011 yılında 4.7 milyar dolara ulaşmıştır. 2013 yılında ise 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Frontier, 2015,2).

Moğolistan’ın doğal kaynak zenginliği, DYSY çekmesinde en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Mevcut sanayi üretiminin büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlı olması yabancı yatırımların da burada yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda yeni keşfedilen bakır, kömür ve uranyum yatakları da Moğolistan için büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Moğolistan’da DYSY’nin gelişimini incelemektir. Bu amaçla, izleyen bölümde DYSY’nin tanımına ve özelliklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm DYSY’lerin dünyadaki gelişimine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde Moğolistan ekonomisinde DYSY’lerin gelişimini ayrıntılı olarak incelenmiştir. Son bölümde ise, genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Genel Bakış

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin pek çok tanım yer almaktadır. Kabul gören genel bir tanıma göre doğrudan yabancı sermaye, bir ekonomide yerleşik bir işletmenin başka bir ülkede uzun süreli bir ilişki kurmak amacıyla yaptığı uluslar arası yatırım olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1996,7).

DYSY’i açıklayan en önemli teorilerden biri Vernon tarafından geliştirilen ürün dönemleri teorisidir. Teori, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerinden, zamanla emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sürecini esas alır ve doğrudan yabancı yatırımının gelişimine önem verir. Diğeri ise, çokuluslu şirketlerin DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gerektiğini savunan OLI (Ownership, Location, Internalization) paradigmasıdır ki, bunlar da mülkiyet avantajı, konumsal avantaj ve içselleştirme avantajıdır. Bu üç avantaj, doğrudan yabancı yatırımın sebebinin oluşturur.

Uluslararası özel bir sermaye transfer olan DYSY’lerin diğer sermaye akımlarından ayıran, kendine has özellikleri vardır. Örneğin, özel bir sermaye akımıdır, bu yönüyle ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu gösterir. Ayrıca, günümüzde DYSY’lerinin tamamına yakını çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilir (Efe, 2002:4).

Doğrudan yabancı sermayenin diğer bir özelliği bu tür sermaye akımlarının portföy yatırımlarına benzememeleridir.. İki tür yatırım arasındaki farklar şöyle sıralanabilir (Seyidoğlu, 2013:646-648):

- Yönetim açısından bakıldığında, portföy yatırımları için işletme yönetimi üzerinde dolaylı bir denetim hakkı vardır. DYSY için ise yönetim, yabancı şirketin elinde veya denetimdedir.
- Portföy yatırımları, ülkeye sadece döviz olarak girerken, DYSY ülkeye maddi ve maddi olmayan kaynaklardan oluşan bir paket şeklinde girer. Bu paketin içinde döviz, makine ve donatım, teknoloji, iş beceresi ve yönetim bilgileri ile birlikte pazarlama kanalları da yer alabilir.
- DYSY uzun vadeli, portföy yatırımları ise kısa dönemde olabildiğince yüksek geliri elde etmektedir.
- Yatırımcılara baktığında, DYSY ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Portföy yatırımları, finansal kurumlar ve kurumsal yatırımcıların yanında doğrudan doğruya bireysel yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Portföy yatırımları bir ülkeye hızlı giriş, çıkış yapabilir. DYSY'nin ülkeden hemen ayrılması güçtür.

DYSY'leri kaynak ülke açısından belirleyici faktörlerinden birisi kar maksimizasyonudur. Kaynak ülkelerdeki kar maksimizasyonu dışındaki belirleyici faktörler ise maliyetlerin düşürülmek istenmesi, ticaret yapılan ülkelerdeki tarife ve kotalardan kaçınma, yeni piyasalar yaratılması ve rekabetçi gücün korunması olarak belirtilebilir. Ev sahibi ülke açısından belirleyici faktörler ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, siyasi ortam ve yatırım ortamına ilişkin faktörlerdir.

DYSY, bir ülkenin sabit sermaye stokunun artması, teknoloji ve işletme bilgisi getirmesi, istihdam yaratması ve rekabeti geliştirmesi, ödemeler dengesi açığını azaltması, iç piyasaya dinamizm kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması yönüyle ekonomiye katkıda bulunur. Gelişen ülkeler de ülke büyüme ve kalkınmasına olumlu etkileri olması sebebiyle yabancı sermayeye doğru bir eğilim göstermektedir. DYSY'ler, sadece yatırımın yapıldığı ülkede değil, aynı zamanda yatırımı yapan ülke içinde avantajlar sağlamaktadır (Aydemir, 2012: 70).

3. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

DYSY'lerinin gelişimi, işletmelerin kendi ülkeleri dışındaki ülkelerde üretim, pazarlama gibi faaliyetlerde bulunmalarıyla başlar. Bu açıdan incelendiğinde, söz konusu yatırımlarının 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin sanayi faaliyetleri ile başladığı söylenebilir (Candemir, 2006:30). DYSY'lerinin tarihsel gelişimi Sanayi devrimi, I. ve II. Dünya Savaşı dönemi, II. Dünya savaşı sonrası dönem, Küreselleşme ve 1990 sonrası dönem olarak dört dönemde incelenebilir.

Sanayi devrimi dönemi ve DYSY: Sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi ile birlikte bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip ülkeler ve bazı az gelişmiş ülkeler batı için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır (Batmaz ve Tunca, 2005:70)

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısına kadar süren dönemde uluslararası sermaye ihracında ilk sırayı İngiltere almıştır. Gerçekten de İngiltere, İkinci Dünya Savaşına kadar uluslararası piyasalara özellikle de az gelişmiş ülkelere en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. İngiltere'yi, DYSY'lerde Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika ve Hollanda gibi diğer batılı ülkeler izlemiştir (Yavan ve Kara, 2003:22).

I. ve II. Dünya Savaşı Dönemi: Bu dönemde DYSY'ler miktar olarak önemli ölçüde azalmıştır. 1920'li yıllarda yeniden canlanma dönemine giren DYSY'ler, 1929 ekonomik krizini izleyen dönemde yeniden azalmıştır. Ekonomik kriz etkisini 1930'lu yıllarda da sürdürmüş, yatırımcı ülkeler önemli miktarda sermayelerini kendi ülkelerine geri çekmek zorunda kalmışlardır (Yavan ve Kara, 2003:23).

II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem: Yabancı sermaye hareketlerindeki duraklama döneminden sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında DYSY'lerde artış yaşanmıştır. 1958'de Avrupa Topluluğu'nun kurulması DYSY'nin artışında etkili olmuştur. Bu artış, özellikle Amerika'dan Avrupa ülkelerine yönelik olmuştur. Bu dönemde, Amerika yatırımcılarının Avrupa'ya akın etmesinin en önemli nedeni, AT'nin gümrük birliği esasına dayalı gümrük tarifesi uygulamasıdır. Ticari engellerden kurtulmak amacıyla Amerikalılar, yatırımlarını Avrupa'ya hızlı bir şekilde kaydırmışlardır. Bahsedilen dönemde, az gelişmiş ülkelere de DYSY yapılmıştır. Ancak DYSY, daha ziyade petrol ya da doğal kaynak zengini birkaç ülkeye yönelmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 35). Bu dönemin yabancı sermaye açısından en önemli özelliği, 1950-1960 yıllarında çok uluslu şirketlerin sayıca hızla artmaları ve aşırı biçimde büyümeleri olmuştur. Bu gelişme doğrudan yatırımların bu yıllarda hem mutlak hem de göreceli olarak artmasını sağlamıştır (Erçakar ve Karagöl, 2011:7).

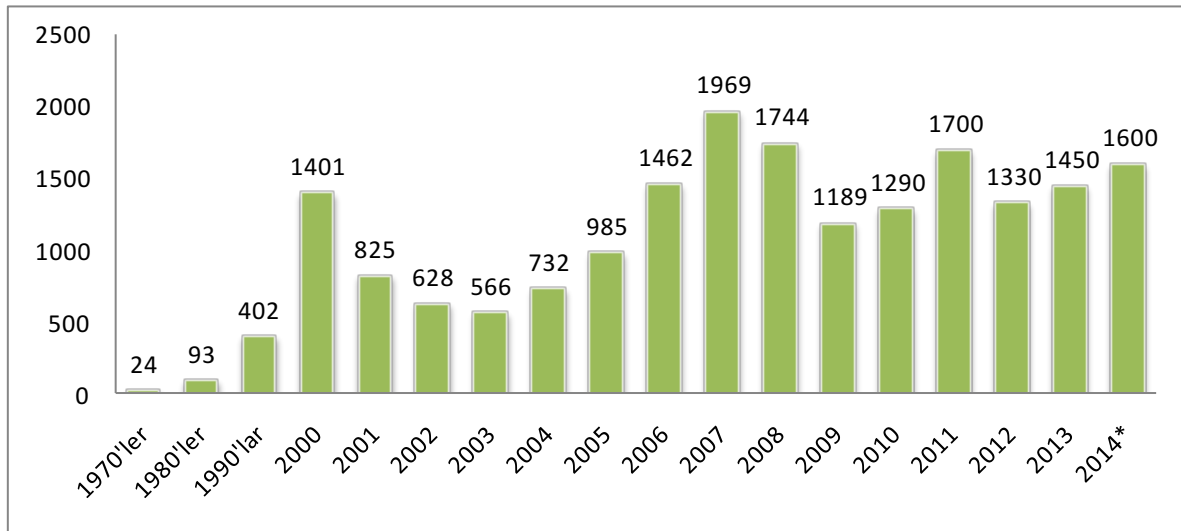
Küreselleşme ve 1990 Sonrası Dönem: Dünya petrol krizi döneminde DYSY'nin artışı yavaşladıktan sonra 1980'li yılların ardından itibaren başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, bu ülkelere doğru ve Doğu Avrupa ülkelerine yabancı sermaye yatırımlarında artış gerçekleşmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 37). Bu dönemin önemli özelliklerinden birisi, DYSY'de çeşitlenme olmasıdır. 1980'li yıllarda yabancı yatırımlarda hem şekil ve hem de hacim itibarıyla önemli değişiklikler olmuştur. Yabancı sermaye stoğunun çok fazla artmış olması dünya genelinde şirket birleşmeleri ve şirket satın almalarını artırmıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak yüksek teknolojiye dayalı üretim miktarı artmış ve yabancı sermaye yatırımları hem biçim değiştirmiş hem de miktar olarak artmıştır (Batmaz ve Tunca, 2005: 72).

Bir diğer önemli değişim ise, 1970 ve 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında DYSY gerçekleşirken, 1990'lı yıllarla birlikte giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere DYSY gitmeye başlamıştır. 1980'lerin başında, dünya toplam yatırım hacmi içinde %15'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar, 1990'ların ortalarında %40'lar seviyesine çıkmıştır. Ancak 1997'nin ortalarında Güneydoğu Asya, 1998'de Rusya ve 1999 yılında Brezilya'da baş gösteren küresel krizlerin etkisiyle istikrar kazanamamış ve 2000 yılında % 17,73'e gerilemiştir. 2001 yılında toplam dünya yatırım hacmi düşmekle beraber, gelişmekte olan ülkelere giden yatırım yeniden artarak %31,56'ya yükselmiştir (Yavan ve Kara, 2003:23). Gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar 2012 yılında %54,8 ve 2013 yılında ise %53,6 olarak gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2014).

Şekil 1, DYSY'nin küresel gelişimini göstermektedir. 1970 ve 80'li yıllarda 100 milyar doların altında olan DYSY'ler, 1990'lı yıllarda hızla artmış ve 2000'li yılların ortalarından itibaren önemli miktarlara ulaşmıştır. 2001 yılı DYSY açısından hızlı bir gerilemenin yaşandığı yıl olmuştur. DYSY'ler, bu yılda 2000 yılına göre % 51 küçülme göstererek 825 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Gelişmiş ekonomilerdeki durgunluk, sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki gerilemeler, yine özellikle ülkelerin bilgi teknolojisi ağırlıklı sektörlerindeki sorunlar ve kısmen de 11 Eylül olayı bu düşüşte önemli rol oynamıştır. Buna rağmen gelişmekte olan ülkeler bu olumsuzluktan fazla etkilenmemiştir (UNCTAD, 2002: 15).

2000’li yılların başlarında yatırımlarda biraz hareketsizlik yaşanmış olmasına rağmen 2005 yılında dünya genelinde 983 milyar dolarlık DYSY yapılmıştır. Bunun yaklaşık % 37’lik kısmını geliştirmekte olan ülkeler oluşturmuştur. Yatırım politikalarının ve ticaret rejimlerinin liberalizasyonu, birleşme ve satın almalardaki artışlar ile hisse senedi fiyatları ve şirket karlarındaki artışlar, bu dönemde DYSY’lerin artmasını sağlamıştır (YASED, 2007:2). 2006 yılı DYSY’ler açısından önemli bir yıl olmuş ve DYSY miktarı 1,5 trilyon dolara yaklaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası yatırımlarda kaynak ülke konumuna gelmesi, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançların artması, satın alma ve birleşmelerin artan rolü uluslararası yatırımların artışında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde ABD, Fransa ve İngiltere en fazla yatırım çeken ülkeler olurken, geliştirmekte olan ülkeler arasında Çin birinci sırada yer almıştır. Gelişmiş ülkelerin DYSY’lerden aldığı pay azalırken, geliştirmekte olan ülkelerin payı artmıştır (UNCTAD, 2007:13-18). Son yıllarda ise DYSY, 2011 yılında 1,7 trilyon dolar iken 2012 yılında %21,7’lik küçülme göstererek 1,3 trilyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. DYSY’ler, 2014 yılında ise 1,6 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. UNCTAD’a göre, dünyada DYSY akımlarının 2015 yılında 1,7 trilyon dolara, 2016 yılında ise 1,8 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (UNCTAD, 2014:13).

Şekil 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları(milyar\$)

Kaynak: UNCTAD, 2014. * Tahmin veri

Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeler arasında da farklılaşmaktadır. Tablo 1’de 2013 yılında dünyada en fazla DYSY çeken ilk 10 ülke ve bu ülkelerin kendisine çektiği DYSY miktarı yer almaktadır. Buna göre ABD 188 milyar dolar DYSY ile birinci sırada yer almaktadır. ABD ilk sıradaki yerini 2006 yılından bu yana korumaktadır. Çin, 124 milyar dolar DYSY çekerek ikinci sırada yer almıştır. Çin 2001 yılından itibaren (2007 yıl hariç) en fazla DYSY çeken ilk 5 ülke arasında yer almıştır. Rusya ise ilk defa ön sıralarda yer almış ve 79 milyar dolarla üçüncü sıraya girmiştir. Bu ülkeleri sırasıyla Hong Kong, Brezilya, Singapur, Kanada, Avustralya, İspanya ve Meksika takip etmektedir.

Tablo 1: Dünyada En Fazla DYSY Çeken İlk 10 Ülke, 2013

Sıra	Ülke	2013 DYSY miktarı (milyar \$)
1	ABD	188
2	Çin	124
3	Rusya	79
4	Hong Kong,Çin	77
5	Brezilya	64
6	Singapur	64
7	Kanada	62
8	Avustralya	50
9	İspanya	39
10	Meksika	38

Kaynak: : UNCTAD, 2014.

4. Moğolistan Ekonomisi ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Moğolistan, Orta Asya'da denize kıyısı olmayan, 1.564.000 km²'lik yüzölçümü ve yaklaşık 2,8 milyonluk nüfusu ile yeryüzünde, nüfusuna oranla en geniş toprağa sahip ülkedir. Ülkenin kuzeyinde Rusya, güneyinde, doğusunda ve batısında Çin Halk Cumhuriyeti vardır. Zengin doğal kaynakları ile dikkat çeken Moğolistan'da madencilik hayatı bir öneme sahiptir.

Moğolistan bakır, altın ve kömür gibi önemli maden kaynaklarına sahiptir. Henüz çıkarılmamış maden rezervleri miktarı ve çeşiti itibari ile Asyanın en zengin ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ocak, 2012:10). Moğolistan'da 150 bin metrik ton uranyum rezervinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu rezerv büyüklüğüyle Moğolistan, dünyada en fazla uranyuma sahip 8. ülke konumundadır. Moğol topraklarında yaklaşık 1000 ton altın (40 milyon ons), 35 milyon ton bakır ve 173 milyar ton kömür rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir (NSOM, 2013: 309). Bakır ve altın dışında ülkede, uranyum, florit, fosfat, kömür, molybdenum, fosfor demir maden kaynakları da bulunmaktadır.

4.1. Moğolistan'ın Ekonomik Görünümü

Moğolistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1990 yılında serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Sovyet sisteminin çökmesi Moğolistan ekonomisini olumsuz etkilemiş ve serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklarla karşılaşmıştır. Yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde yetersiz arz gibi problemlerle mücadele eden Moğolistan'a ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destek sağlamıştır. Moğolistan, 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan önemli reformlar gerçekleştirerek güçlü bir ivme kaydetmiştir. 1995'te % 6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 1997'de Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. 1990'lı yılların sonunda Asya ve Rusya'daki finansal krizden olumsuz etkilenen Moğol ekonomisi 2000'li yıllarda yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır (Türk, 2013:111).

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, Moğolistan ekonomisi 2004-2008 döneminde ortalama %7-10 arasında büyümüştür. 2009'da küresel finansal krizden etkilenmeisne rağmen, 2011 yılında yüksek bir büyüme oranına ulaşmıştır. Yüksek büyüme oranlarını, 2012

ve 2013 yıllarında da sürdürmüştür. Yüksek büyümesinin bir sonucu olarak Moğolistan'da kişi başına düşen gelir 2004'de 861.5 \$ iken 2013 yılında 1.796 \$'a ulaşmıştır.

Tablo 2: Temel Göstergeler, 2004-2013

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GSYİH, Milyar \$	1.6	1.99	2.52	3.41	4.23	5.62	4.58	6.2	8.76	10.32
Kişi başı GSYİH, \$	861.5	942.5	998.8	1070	1163	1249	1273	1273	1631	1796
GSYİH (%)	10.6	7.3	8.6	10.2	8.9	-1.3	6.4	17.5	12.5	11.7

Kaynak: Trading Economic, www.tradingeconomic.com

Moğolistan tarım, hayvancılık, hizmetler ve madencilğe dayalı bir ekonomiye sahiptir. GSYİH içindeki en büyük pay madencilğe aittir. 2013 yılında GSYİH içindeki madenciliğin payı yüzde 20.2, toptancılık ve perakende sektörün payı yüzde 17.4 ve tarım, avcılık ve hayvancılık sektörün payı ise yüzde 14.5'tir (NSOM, 2013: 208). Moğolistan'da, madencilik ve hizmetler sektörü, ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur.

4.2. Moğolistan'da Yabancı Sermaye Mevzuat ve Teşvikler

1991'deki yabancı yatırımlar yasasını takiben, 1993, 2001, 2003 ve 2013'te yasada değişiklikler yapılarak, yabancı yatırım için daha uygun bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır. 32 ülke ile "Çifte Verginin Önlenmesi Anlaşması" ve 40 ülke ile "Yatırımların Karşılıklı Olarak Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması" imzalanmıştır. Moğolistan ayrıca, "Yatırım Anlaşmazlıklarının Halli Hakkındaki Washington Konvansiyonu" ile "Yatırım Sigortası Hakkındaki Seul Konvansiyonu"na katılmıştır. Moğolistan yabancı yatırımları düzenleyen yasalar açısından oldukça esnek bir ülkedir. Yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluluğu yoktur, dolayısıyla yabancı yatırım %100 yabancı yatırımla kurulabilir. Bu esnek yatırım sisteminin istisnaları da bulunmaktadır. Toprak mülkiyeti, petrol çıkarımı, belli demiryolu projeleri ve stratejik maden yataklarına yapılan yatırımlar gibi. Kamu alımlarında da yerli satıcılara imtiyaz tanınmaktadır (ekonomi.gov.tr, 2015).

Moğolistan yabancı yatırımcılara sektöre özel teşvikler de vermektedir. Örneğin, belli sektörlerde yatırım yapan yabancı yatırımcılar ilk on yıl gelir vergisinden %100, sonraki beş yıl ise %50 oranında muafır. Bu sektörler, enerji, altyapı yatırımları; enerji fabrikaları ve termal fabrikalar, güç iletme ağları, karayolu, tren yolu ve hava yolu kargo ulaşımını kapsayan ulaştırma altyapısı, mühendislik, inşaat ve telekomünikasyon ağlarıdır. Ayrıca, bazı alanlara yatırım yapan yabancı yatırımcılar gelirler vergisinden ilk beş yıl %100, sonraki beş yıl ise %50 oranında muafır. Bunlar da petrol ve kömür, metalürji ve metal işleme, kimyasal üretim, makine ve elektrondur. Benzer biçimde ham yün, kaşmir ve deri işleme haricindeki alanlara yatırım yapan bir işletme 3 yıl boyunca ürettiği ürünün %50'sinden fazlasını ihraç ederse gelir vergisinden 3 yıl boyunca tamamen ve takip eden 3 yıl boyunca da %50 oranında muafır. Ek olarak, yabancı yatırımla kurulmuş şirketlerin birer parçası olarak yabancı yatırımcı tarafından Moğolistan'a getirilen teknolojik ekipman ve makine için gümrük vergisi ve KDV muafiyetleri verilir. Ancak bu şirketler tahıl yetiştirilmesi, hayvan yemi fabrikası, kömür madeni, petrol ve gaz işleme, uranyum madeni, demir ve diğer mineraller, gıda, kürk, deri ve ağaç ürünleri imalatı, kimyasal imalatı veya ikincil ham madde işlenmesi alanlarında çalışmalıdır. Bazı durumlarda alt yapı şirketleri de bu maddeden faydalanabilir. Üstelik, elde ettiği kazancı yeniden yatırıma dönüştüren yabancı yatırımcı aynı işletme için yapmış olduğu yatırımdan yaptığı ek yatırım değerinde bir vergi muafiyeti kazanmaktadır (TCUB, 2012: 47).

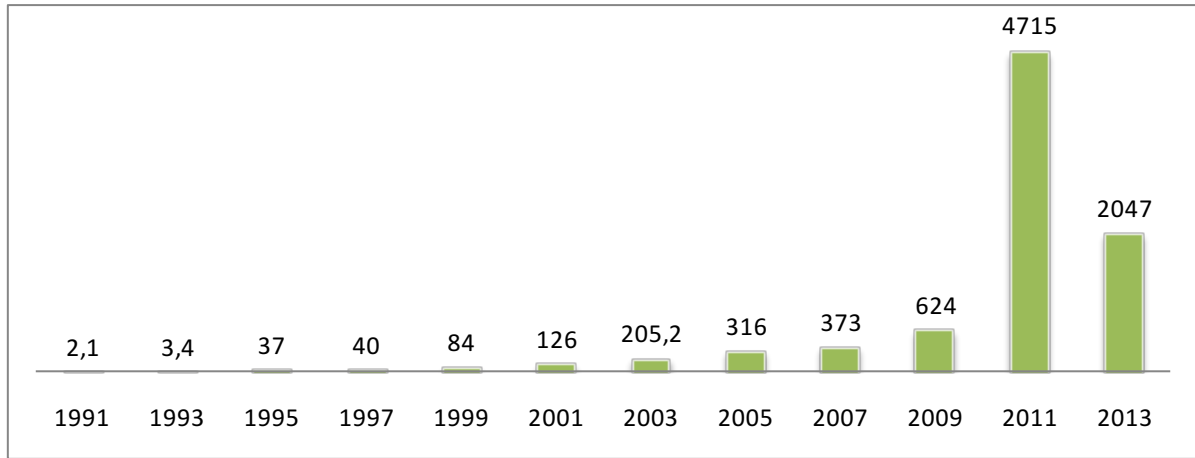
Bunlara ek olarak, Moğolistan hükümeti istikrar anlaşması yapabilmekte ve en az 2 milyon dolarlık yatırım yapan yatırımcılar 10 yıl süreli sabit vergiden faydalanmaktadır. 10 milyon dolar üstünde yapılan yatırımlar için bu tür bir anlaşmanın süresi 15 yıla çıkarılabilmektedir(Ocak, 2012:13).

4.3. Moğolistan Ekonomisinde DYSY'nin Gelişimi

Mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar çoğunlukla madencilik sektöründe yoğunlaşmaktadır. Yeni bakır, kömür ve uranyum yataklarının da Moğolistan ekonomisine büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, doğrudan yabancı yatırımları artırmak Moğolistan için de önemlidir. Bu amaçla, yabancı firmalara özel teşvikler vermiş ve yabancı yatırıma dinamik bir görüntü kazandırmaya çalışmıştır. Bu politikalarının sonucu olarak Moğolistan'da DYSY'ler 2000'li yıllardan itibaren önemli oranda artmıştır.

Şekil 2'de 1991 sonrası yıllar itibariyle Moğolistan'ın doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi gösterilmektedir. 1990'lı yılların başında 4 milyon doların altında olan yıllık DYSY girişleri, 1995-1999 yıllarında ortalama olarak 51 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında 1.691 milyon dolar olan DYSY'ler, 2011 yılında 4.715 milyon dolara ulaşmıştır. Bu durum, doğal kaynak zenginliğinin yanı sıra, Moğolistan ekonomisinin istikrarlı gelişimi ve siyasi istikrarıyla açıklanabilir. Ancak 2013 yılında DYSY'lerde biraz gerileme görülmüştür.

Şekil 2: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi (1991-2013) (Milyon dolar)

Kaynak: UNCTAD, 2014.

Moğolistan'da sermayenin önemli kaynağı olan DYSY'ler, mali gelirler ve istihdam üzerinde önemli etkiye sahiptir. Son 15 yılda DYSY'ler, 4 milyar doların üzerinde vergi geliri sağlamıştır. Bu katkı yaklaşık yılda toplam vergilerinin % 48'ine ulaşmıştır. DYSY'ler tarafından istihdam edilen personel 2012 sonunda 59.000'e ulaşmıştır ki bu rakam toplam istihdamın yaklaşık % 8'ine karşılık gelmektedir (UNCTAD, 2013:29).

4.4. DYSY'lerin Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı

Moğolistan'da yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak madencilik sektör ve jeolojik araştırmalarda yoğunlaşmıştır. Tablodan da görüleceği üzere, 1990-2013 döneminde sektörün toplam DYSY içindeki payı %73,3 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, doğrudan yabancı yatırımları üçte ikisinden fazlası söz konusu sektöre gelmiştir. Aynı dönemde, madencilik ve jeolojik araştırmalar sektörünü sırayla, %17 ile ticaret ve yiyecek servisi, %1.4 ile finans ve %1.3 ile ulaştırma sektörü izlemiştir.

Tablo 3: Doğrudan Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (1990-2013)

Sektörler	1990-2013 Birikimli Toplamı(milyon \$)	Pay (%)
Madencilik ve jeolojik araştırmalar	10331.47	73.3
Ticaret ve Yiyecek Servisi	2397.78	17
Finans	201.16	1.4
Ulaştırma	176.70	1.3
Diğer	994.03	7
Toplam	14101.14	100

Kaynak: Invest Mongolia Agency (www.investmongolia.com)

1990-2013 dönemi Moğolistan’da faaliyette bulunan DYSY’nin ülkelere göre dağılımı ise Tablo 4’deki gibidir. Moğolistan’a en fazla DYSY yapan ülke Hollanda’dır. Hollanda, Moğolistan’a 1990’dan 2013 yılının ekim ayın sonuna kadar süreçte toplam 4225.3 milyon dolarlık DYSY yapmış durumdadır. Hollanda’yı aynı dönemde 3757.6 milyon dolar ile Çin, 1151.7 milyon dolar ile Lüksemburg, 1109.5 milyon dolar ile Virjin Adaları ve 724.9 milyon dolar yatırım ile Singapur izlemektedir. Kanada, Güney Kore, ABD, Rusya ve Avustralya Moğolistan’a DYSY yapan diğer ülkeler arasındadır.

Tablo 4: Moğolistan’da DYSY’nin Ülkelere Göre Dağılımı: 1990-2013 Toplam

Ülkeler	1990-2013 Birikimli Toplamı (milyon\$)	Pay(%)
Hollanda	4.225,31	29.96
Çin	3.757,60	26.65
Lüksemburg	1.151,70	8.17
Virjin adaları	1.109,50	7.87
Singapur	724,85	5.14
Kanada	498,05	3.53
Güney Kore	379,26	2.69
ABD	308,23	2.19
Rusya	297,67	2.11
Avustralya	260,02	1.84
Diğer Ülkeler	1.388,95	9.88
TOPLAM	14.101,14	100

Kaynak: Invest Mongolia Agency (www.investmongolia.com)

4.5. Moğolistan’da Yatırım Fırsatları

Moğolistan yabancı yatırımları düzenleyen yasalar açısından oldukça esnek bir ülkedir. Yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluluğu olmaması ve %100 yabancı yatırımla kurulabilmesi bunun bir göstergesidir. 2014 yılındaki Dünya Bankası’nın “Doing Business” Raporuna göre, yabancı yatırımcıları koruması açısından 189 ülke içinde 17. sırada yer almaktadır. Yabancı yatırımcıyı koruması ve hızlı büyüme göstermesi yatırım açısından Moğolistan’ı önemli bir ülke yapmaktadır. Bunun yanı sıra, Moğolistan’ın yüksek nüfuslu Çin pazarı, Rusya pazarına yakınlığı ve Orta Doğu Asya ülkelerden daha düşük vergi oranı da yatırımcılar için büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Moğolistan'da öncelikli alan madencilik olmasıyla birlikte, gıda, dericilik, inşaat ve turizm gibi sektörlerde de büyük fırsatlar bulunmaktadır. Ayrıca, Moğolistan iklimi çok sert olduğundan gıda üretimi yok denecek kadar azdır. Sınırlı miktarda buğday, patates, havuç yetiştirilmektedir. Süt ve benzeri ürünler ithal edilmektedir. Gıdada tüketimin ithalata dayanıyor olması yatırımcılar için bu alanı potansiyel haline getirmektedir. Moğolistan'da 49.1 milyon hayvan mevcuttur (20.1 milyon koyun, 19.3 milyon keçi, 2.9 milyon sığır, 2.6 milyon at, diğerleri-deve ve Tibet öküzü). Yılda yaklaşık 10 milyon hayvan kesilmektedir (Mongolian Statistical Yearbook, 2013: 310) ve deri işleme tesislerinin eski olması modern deri fabrikalarına ihtiyacı artırmaktadır. Ayrıca, halkın yarısı çadırlarda yaşamakta ve konut ihtiyacı fazladır. Yurt dışına çalışmaya gidip dönen işçiler konutta talebin artmasına yol açmaktadır. Bu da inşaat sektöründe fırsatların artmasını sağlamaktadır.

5. Sonuç

Moğolistan, 1990 yılında piyasa ekonomisine geçişi ile birlikte hızlı bir özelleştirme gerçekleştirmiş ve önemli reformlar yapılmıştır. Özelleştirilme ile beraber Moğolistan'a yabancı yatırım kabul edilmiş ve 1990'lı yıllarda yabancı yatırım kanunu çıkarılmış ve güçlendirilmiştir. Böylelikle, büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yabancı yatırımcılar katılmaya başlamış ve DYSY Moğolistan'ın önemli kalkınma stratejilerinden biri haline gelmiştir. 1990-2013 yıllar arasında Moğolistan'a 100'den fazla ülke yatırım yapmış ve ülkeye toplam 14.1 milyar dolar tutarında yabancı yatırım girişi olmuştur. DYSY'ler ile birlikte ülkenin GSYİH'da önemli oranda artmıştır.

Moğolistan'a en fazla DYSY yapan ülkeler Hollanda ve Çin'dir. DYSY'ler, Moğolistan'da öncelikle madencilik sektöründe ve jeolojik araştırmalarda yoğunlaşmıştır. Moğolistan'da maden sektörü dışında, gıda, dericilik, inşaat ve turizm gibi sektörlerde de DYSY'ler için önemli fırsatlar bulunmaktadır. Önümüzdeki yıllarda yatırımların bu alanlarda da artması kaçınılmaz olacaktır.

Moğolistan'ın yatırım stratejilerine ek olarak, yeni yatırım çekmek için mevcut iş çevresini geliştirmeye ve böylelikle yabancı yatırımların sürekliliğini sağlamaya ihtiyacı vardır. Makro ve mikro finansal politikalar ile desteklenecek iş yatırım çevresi, Moğolistan'ın ekonomik gelişimini hızlandıracaktır. Özellikle küçük ve orta boy ölçekli işletmelerin (KOBİ) geliştirilmesi bu konuda atılacak önemli adımlardan biridir. KOBİ'ler, DYSY'lerin yararlarını maksimize ederek ekonomik büyümeyi hızlandırır. Yabancı yatırımcı ve KOBİ'ler arasındaki etkileşim katma değerli üretimin, ihracat performansının ve daha iyi istihdam fırsatlarının artmasını sağlayacaktır. Ayrıca altyapı yatırımlarının geliştirilmesi ve eğitimli işgücü ihtiyacını giderilmesi DYSY'lerin ekonomik etkisini artıracaktır. Yatırım potansiyelini geliştirecek ve aynı zamanda çeşitlendirecek uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Moğolistan hükümetinin bu konuda atacağı adımlar, küresel yatırım dünyasında ülkenin ön sıralarda yer almasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arıkan, Deniz (2006). **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Asian Development Bank (2014). **Mongolia**, Asian Development Outlook, 2014.

Aydemir, Cahit; Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünyada'daki ve Türkiye'deki Gelişimi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23, 65-81.

Batmaz, Nihat ve Tunca, Halil(2005). **Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Yayınları, İstanbul.

Candemir, Aykan (2006). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama”, **YASED Uluslararası Yatırımları Derneği**.

Çetinkaya, A. Refik; Demir, Yaver; Yılmaz, Fatih ve Atılgan, Nergis (hızl.), **Moğolistan Ülke Raporu**, T.C. TİKA, Ankara: Öncü Basımevi, 2005, s. 23

Dünya Bankası, Doing Business in Mongolia, <http://www.doingbusiness.org>, Erişim Tarih:02.05.2015

Efe, B. (2002). **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir Ticaret Odası, İzmir.

Erçakar, M. Emin ve Karagöl, Erdal Tanas(2011) “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımları”, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA) Analizi**, 7-11

Frontier (2015). Frontier’s Strategy Note: Foreign Direct Investment to Mongolia”, www.frontier.mn, 13.02.2015.

Invest Mongolia Agency, FDI data, www.investmongolia.com Erişim Tarihi:12.04.2015

Koçtürk, O.Murat ve Eker, Meral(2012), “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**,1,35-42.

National Statistical Office of Mongolia (2013). **Mongolian Statistical Yearbook**, Ulanbator.

Ocak, Arda(2012). **Moğolistan Ülke Raporu**, Ankara.

OECD, ”**Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**”, Third Edition, Paris: OECD Publishing,1996, p.7-8

Seyidoğlu, Halil (2013). **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

T.C. Ulan bator Büyükelçiliği(TCUB):Ticaret Müşavirliği(2012), **Moğolistan’ın Ekonomik ve Ticari Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri**, Ulan bator.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Moğolistan Ekonomi Görümü, www.ekonomi.gov.tr,erişim Tarihi: 26.04.2015

Trading Economics, Temel Göstergeler www.tradingeconomics.com, Erişim Tarihi: 05.04.2015

Türk, Ö. F. (2013). “Moğolistan’ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi” **Bilge Strateji Dergisi**, 9, 105-123.

UNCTAD, (2002),World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland.

UNCTAD, (2007),World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland.

UNCTAD, (2013). Investment Policy Review, Mongolia, United Nations Publication, Switzerland.

UNCTAD, (2014),World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland.

YASED (2007), “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, 4, 1-5

Yavan, N. ve Kara, H. (2003), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 1, 19-42.